

Zekeriya Sertel (1890-1980)

Gazeteci, Yazar.

M. (Mehmed) Zekeriya Sertel, 1890 yılında o dönem Selanik vilayeti sınırları içerisinde kalan Ustrumca kasabasında toprak ağası bir ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Asıl adı Zikri'dir. Sekiz yaşında annesini, daha sonra babasını kaybetmiştir. Ailesini kaybettikten sonra babasından kalan toprakların başına geçmek yerine eğitimine devam etmek yolunu seçmiştir. Selanik'te Hukuk Fakültesi'nde eğitim görmüştür.

Hayatının dönüm noktalarından birisi Ziya Gökalp ile tanışmasıdır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'te bulunduğu günlerde Ziya Gökalp'in yakın çevresinde yer almıştır. Gökalp'in ölümüne kadar devam edecek bir hoca-öğrenci ilişkisi kurmuşlardır. Gazetecilik yaşamına da Selanik'te başlamıştır. İlk olarak İttihat Terakki'nin yayın organı olarak nitelendirilebilecek *Rumeli* gazetesinde Yunus Nadi ile birlikte çalışmıştır. Burada imzalı yazıları yoktur. Daha çok gazetecilik mesleğini öğrenmiştir.

Selanik günlerinde Ziya Gökalp'in etrafında oluşan "Yeni Hayat" çevresinde düşünsel temelleri oluşmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile siyasi inkılabın gerçekleştiğini düşünen bu çevre bir sosyal inkılap arayışına girmiş, yeni ahlak, yeni aile, yeni bir toplum yaratmak istemiştir. M. Zekeriya yakın dostu Nebizade Hamdi ile Yeni Hayat fikrini savunduğu *Yeni Felsefe Mecmuası*'nı çıkartmıştır. *Yeni Felsefe Mecmuası*, Ağustos 1911-Nisan 1912 arasında toplam 17 sayı çıkmıştır. Aynı günlerde ilk kitabı *Hayat ve Şebab*'ı yine Nebizade Hamdi ile birlikte yayımlamıştır. Bu dönemde Türk Ocakları içerisinde yer alan M. Zekeriya, *Turan* adında bir de gazete çıkarmıştır.

Balkan Savaşlarının patlak vermesinin ardından İstanbul'a gelen M. Zekeriya, bir süre gazeteciliğe devam etmiştir. 1913 senesinde Maarif Vekâletinin verdiği bursla Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi görmüştür. Fikirlerinden çokça etkilendiği Emile Durkheim'in öğrencisi olmuştur. Sorbonne'daki eğitimi 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yarıda kalmıştır.

Tekrar İstanbul'a gelen M. Zekeriya, yine kendisi gibi Türk basın tarihinin önemli isimlerinden birisi olan Sabiha (Nazmi) ile biraz da sancılı bir sürecin sonunda evlenmiştir. İstanbul'daki Suphi Paşa Konağı'nda gerçekleşen evlilik merasimine dönemin önemli isimleri katılmış, Talat Paşa ve Tefik Rüştü (Aras) Bey nikah şahidi olmuştur. M. Zekeriya'nın anılarında aktardığına göre dönme/Sabetayist biriyle, Müslüman bir Türk'ün ilk evliliğidir. Bu nedenle İttihatçılar, bu evliliğe bir tabunun yıkılması olarak bakmış ve büyük önem vermişlerdir.

Evliliğin ardından maddi kaygılarla gazetecilik mesleğini nispeten geri plana atan M. Zekeriya, Şükrü Kaya'nın yanında

Aşair ve Muhacirin Umum Müdürlüğü'nde memuriyete başlamıştır. Buradaki çalışmalarıyla ilgili bazı raporlar hazırlamış, yazılar yazmıştır. ABD'ye gideceği 1919 yılına kadar görevini sürdürmüştür.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinin ardından ülkenin içinde bulunduğu duruma isyan eden M. Zekeriya, tepkisini basın yoluyla dile getirmek istemiş ve bu maksatla *Büyük Mecmua* adlı bir yayın organını çıkartmaya başlamıştır. Dönemin birçok önemli aydınıyla birlikte *Büyük Mecmua*'da İtilaf Devletlerinin uygulamalarına karşı bir aydın direnişi yaratmaya çalışmışlardır. İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla *Büyük Mecmua*'yı siyah kapakla çıkartmışlar ve ünlü Sultanahmet Mitingi'nde *Büyük Mecmua*'yı halka dağıtmışlardır. M. Zekeriya, bu faaliyetleri sonrasında tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiş, bir süre burada tutuklu kalmıştır. Bekirağa Bölüğü'nden çıktıktan sonra Halide Edip (Adivar)'ın önerisiyle King-Crane bursuyla eğitim amaçlı ABD'ye gitmiştir. ABD'de Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi alırken bir taraftan da Millî Mücadele'yi destekleyen faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye'ye gönderdiği yazıların yanında ABD'de *New York Times* ve *Current History*'e makaleler yazmış, ABD'deki Türkleri örgütleyerek Millî Mücadele'ye yardımlar toplamıştır. Buradaki Türklerin sosyal sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. 1923'te Lozan'ın ilanından kısa bir süre sonra yurda dönmüştür.

Second picture: Bottom row: left to right, Fyela Wrandt, Rose Green, Winifred Springer, Mary Phillips, Josephine Clark, Helen Swain, Edna Kinnick, Helen Schwartz. Second row: left to right, Ernest Sordick, Charles Wilson, Geoffrey Kitchin, Kathryn J. Kelly, Catherine Ward, Ruth Bissell, Louise French, Frank Smith, Henry Fisher, Samuel Zerkow. Top row: left to right, Frank Price, Charles Meider, Maurice Phillips, Marshall Newton, Alfred Wallace, Vance Buzell, Samuel Mahowon, Charles Kitchin, John Watten, James Secretary.

Türkiye'ye döndükten sonra kısa bir süre Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştır. Görev süresince ABD'de gördüğü eğitimin ve basın anlayışının etkisiyle idealist bir tavırla görev yapmaya çalışmış, bu nedenle Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Atatürk ile sürtüşmeler yaşamıştır. Yaklaşık üç ay süren Umum Müdürlüğünün ardından yaşanan görüş ayrılıkları dolayısıyla görevden alınmıştır. Bununla birlikte henüz Ankara tarafından tamamen dışlanmış bir isim değildir. Eski mesai arkadaşı Yunus Nadi ile *Cumhuriyet* gazetesini kurmuşlardır. Ancak mali sebepler dolayısıyla bir süre sonra *Cumhuriyet* gazetesinden ayrılmıştır. Ardından *Resimli Ay* adında bir mecmua çıkarmıştır. İsmiyle müsemma bolca resim barındıran ve Amerikan tarzı bir yayın anlayışına sahip olan *Resimli Ay* büyük ilgi görmüş, *Resimli Ay*'ı *Resimli Hafta*, *Resimli Perşembe* gibi kardeş yayınlar takip etmiştir. M. Zekeriya bu yayınlarda TPCF'nin kurulmasıyla birlikte artan siyasi gerilim karşısında tarafsız ancak her iki tarafa da muhalif bir yayın politikası sergilemiştir. Bu nedenle çeşitli polemiklere dahil olmuştur. Sonunda Cevat Şakir'in *Resimli Hafta*'da yazdığı bir yazı dolayısıyla İstanbul'da tutuklanarak Ankara'ya İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Yargılama süresince büyük sıkıntılar yaşayan ve umutsuzluğa düşen M. Zekeriya kendisine verilen sürgün cezasını sevinçle karşılamış ve cezasını çekmek üzere Sinop'un yolunu tutmuştur. Bu süreçte eşi Sabiha Sertel yayın faaliyetlerini üstlenmiştir. Sürgün cezasının sona ermesinden sonra *Resimli Ay*'da güncel siyasete pek girmemiş, daha çok pedagojik bazı meseleler üzerine yazılar yazmıştır.

1930 yazında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması süresince nispeten basın özgürlüğünün artmasıyla birlikte M. Zekeriya yeni bir girişimde bulunmuş ve ilk gündelik gazetesi olan *Son Posta*'yı çıkartmıştır. M. Zekeriya dışında Selim Ragıp, Ekrem Uşaklıgil ve daha sonra birlikte *Tan* gazetesini çıkartacakları Halil Lütfi Dördüncü *Son Posta* gazetesinin ortaklarıdır. M. Zekeriya bu dönemde basın hürriyetinden yana tavır alarak çoğunlukla iktidarı eleştirmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yakın olmakla birlikte zaman zaman muhalefeti de eleştirmekten geri durmamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinin başarısızlığa uğramasının ardından bu süreçte yolsuzluklara karşı yapmış olduğu bazı eleştirilerden dolayı hapse düşmüştür. Hapisten çıktıktan sonra gazetenin diğer ortaklarıyla da birtakım anlaşmazlıklara düşmüş ve sonunda *Son Posta* gazetesinden çekilmek durumunda kalmıştır.

1935 yılında M. Zekeriya Sertel, ortağı Halil Lütfi Dördüncü ve tekrar gazeteciliğe dönen Ahmet Emin Yalman ile birlikte basın tarihimizde adıyla özdeşleşen *Tan* gazetesini çıkartmaya başlamıştır. 1935-1938 arasında Zekeriya Sertel *Tan*'da daha geri planda kalan bir isim olmuştur. Bu süreçte *Tan* daha çok Yalman'ın kontrolündedir. Yalman, 1938'de Atatürk'ün sağlığına ilişkin bir yazdığı dolayısıyla *Tan*'ın üç ay süreyle kapatılmasından sonra gazeteden tasfiye edilmiş, *Tan* gazetesi Sertellerin kontrolüne geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı koşullarının Türk basınına doğrudan etkilediği bu dönemde Serteller yönetimindeki *Tan* gazetesi zaman zaman kapatılmaktan kaçamamışsa da son derece kontrollü bir yayın politikası izlemiştir. Bilhassa Müttefiklerin savaşta üstünlüğü ele geçirdiği 1942-1943 yıllarına kadar *Tan* temkinli bir yayın politikası takip etmiştir. Bununla birlikte savaş boyunca Mihver karşıtı bir tutum takılmaktan çekinmemişlerdir. Savaşta Müttefiklerin üstün konuma geçmesinden sonra *Tan* muhalefetin dozajını giderek arttırmıştır. Dış politikada Sovyetler Birliği ile dostane bir politika izlenilmesini, iç politikada ise çok partili demokratik sistemi savunmuşlardır. Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde daha çok Tevfik Rüştü Aras vasıtasıyla Bayar ve arkadaşlarıyla temasa geçmişlerdir. Aralarındaki görüş ayrılıklarını bir kenara bırakarak tek parti iktidarına karşı demokrasi cephesi kurmak istemişlerdir. Bu temaslar neticesinde *Görüşler* adında bir derginin çıkarılması; Bayar, Menderes ve Köprülü'nün bu dergiye yazı veya demeç vermesi planlanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gerginleştiği bu dönemde *Görüşler* dergisinin kapağı orağa benzetilerek Serteller komünizmle itham edilmişlerdir. Basında kendilerine yönelik sert suçlamaların ardından 4 Aralık 1945'te iktidarın da kışkırtmasıyla üniversite gençliğinin öncülük ettiği bir protesto kısa sürede bir baskına dönüşmüş ve *Tan* Matbaası darmadağın edilmiştir. Bu olayla birlikte *Tan* gazetesi ve Sertellerin yayın hayatı sona ermiştir. Dahası Serteller mahkeme önüne çıkartılmışlardır. Mahkeme sürecinin ardından M. Zekeriya Sertel, Türkiye'de son bir siyasi girişimde daha bulunmuştur. O sırada Demokrat Parti kadrolarıyla arası bozulan Fevzi Çakmak ile bir İnsan Hakları Cemiyeti kurmak istemişlerse de daha ilk günden bu girişim sorunlarla karşılaşmış ve kısa süre içerisinde başarısız olmuştur.

Serteller bir müddet daha Türkiye’de kaldıktan sonra 1951 yılında kesin olarak yurtdışına çıkmışlardır. Zekeriya Sertel’in yurtdışına çıkma kararı almasında eşi Sabiha ve kızı Yıldız’ın 1951 Tevkifatı’na adlarının karışması etkili olmuştur. İlk olarak Avrupa’da bir müddet dolaşmış, Viyana ve Paris’te kalmıştır. Nazım Hikmet’in davetiyle gittiği Viyana’da Dünya Barış Konseyi’nin bir üyesi olmuştur. Sosyalist dünyayı, Bulgaristan’ı, Sovyetler Birliği’ni gezmiş, gözlemlerini kitaplaştırmıştır. Daha sonra Budapeşte’ye geçen Sertel burada bir süre Budapeşte Radyosu’nda çalışmıştır. Ancak bu süreçte Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile görüş ayrılığına düşmüş, takındığı eleştirel tutum dolayısıyla TKP’li isimlerle sürtüşmeler yaşamıştır. 1956

Macaristan ayaklanması sırasında Budapeşte’de bulunan Serteller can güvenliklerinden endişe duyarak Prag’a geçmişlerdir. Buradan Doğu Almanya’ya Leipzig’e giderek Bizim Radyo’nun kuruluş çalışmalarında yer almışlardır. Ancak burada da TKP’nin yayın politikasını eleştiren Zekeriya Sertel sonunda tüm görevlerinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Gerek TKP ile yaşanan sürtüşmeler gerekse Zekeriya Sertel’in artan sağlık sorunları nedeniyle Azerbaycan’a geçmişler, bir müddet Bakü’de yaşamışlardır. Bakü’ye yerleşmelerine yakın dostları Nazım Hikmet aracılık etmiştir. Buradaki Türklerle iletişim içerisinde olmaktan mutlu olduğu anlaşılan Zekeriya Sertel’in muhalif ve milliyetçi bulunan tavırları sorunlara yol açmıştır. Komünizmi hiçbir zaman benimsemeyen ve eşinin aksine TKP üyesi olmayan Zekeriya Sertel 2 Eylül 1968’de eşi Sabiha Sertel’i kaybetmiştir. Eşinin ölümünden sonra kendisinin Doğu Bloku ülkelerinde kalması için hiçbir bir sebep kalmamıştır. Daha eşi hayattayken beliren bu düşünce Sabiha Sertel’in ölümünün ardından uygulamaya konulmuş ve kızı Yıldız’la birlikte bilimsel çalışmalar yapmak bahanesiyle Paris’e gitmişler ve bir daha Doğu Bloku ülkelerine dönmemişlerdir.

1968 senesinde Paris’e gittikten sonra Zekeriya Sertel’in asıl gündemi Türkiye’ye gidebilmektir. Bunu gerçekleştirmek için birtakım temaslarda bulunmuştur. Sonunda 12 Eylül 1969’da Yeşilköy Havalimanına gelmiştir. Ancak kendisini karşılayan polisler bir süre beklettikten sonra Paris’e geri göndermişlerdir. Bu hadise Sertel üzerinde büyük bir yıkım yaratmış bir daha uzun müddet girişimde bulunmaktan kaçınmıştır. 1977 senesinde FIEJ ve IPI vasıtasıyla dönemin hükümetine Sertel’in yurda dönüşüne izin verilmesi için başvurular yapılmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk’ün, Zekeriya Sertel’in dönmesi için bir engel bulunmadığına dair açıklamasından sonra 3 Mart 1977’de 25 yıllık aradan sonra Türkiye’ye dönebilmiştir.

Türkiye'ye döndüğünde kamuoyunun yoğun ilgisiyle karşılaşan Zekeriya Sertel, yazılar yazmaya, söyleşiler düzenlemeye başlamıştır. 10 Eylül 1978'de Milliyet gazetesinde Nazım Hikmet'le ilgili anılarını yazmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Blok'una yönelik eleştiriler içeren bu yazı dizisi sol kamuoyunda büyük gürültü koparmış ve Sertel oldukça sert ithamlara maruz kalmıştır. Yaşananlar dolayısıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Sertel bir müddet karşı iddialara cevap vermek istese de sonunda pes etmiştir. Bu süreçte dostlukları geçmişe dayanan birçok isim de kendisine karşı tavrı almıştır. Yaşananlar nedeniyle Türkiye'ye geldiği ilk günlerdeki mutluluğunu ve yaşama sevincini kaybetmiştir. Kızını ziyaret için gittiği Paris'te 11 Mart 1980'de girdiği komadan çıkamayarak yaşamını yitirmiştir. Cenazesinin Türkiye'ye getirilmesi konusu tartışma yaratmışsa da Türkiye'nin o dönem içinde bulunduğu koşullar nedeniyle Paris'te kalması kararlaştırılmıştır. Paris'teki Thiais mezarlığında yatmaktadır.

Zekeriya Sertel, 90 yıllık yaşamı boyunca birçok dönemi, olayı, sistemi, ülkeyi görmüş bunlardan şu veya bu şekilde etkilenmiştir. Eşi Sabiha Sertel'in TKP'li olması, kendisinin çoğu zaman iktidara yönelik muhalif bir pozisyon alması ve yaşamının bir bakıma onu sürüklediği yol dolayısıyla komünist/sosyalist olarak tanınmış ve bununla sık sık itham edilmiştir. Oysa Zekeriya Sertel ilk gençlik yıllarından itibaren liberalizm ile sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak nitelendirilebilecek solidarist düşünceyi benimsemiştir. Sertel'in düşünce dünyasında, yaşadığı dönemin ve olayların etkisiyle liberalizmin veya sosyalizmin etkisi artmış ya da azalmışsa da bu değişim solidarist düşüncenin sınırları içerisinde kalmıştır. Dolayısıyla Zekeriya Sertel'i solidarist olarak nitelendirmek doğru olacaktır.

İlk gençlik yıllarında heyecanlı bir genç olarak "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusuna yanıt aramış, Selanik'teki "Yeni Hayat" çevresinde yer almıştır. Burada "mürşit" olarak nitelendirdiği Ziya Gökalp'tan oldukça etkilenmiş, öte yandan kendisi de sadık ve çalışkan bir öğrenci olarak Ziya Gökalp'i etkilemiştir. Ölümüne kadar da Gökalp ile iletişim içerisinde olmuştur. Bu dönemde III. Fransa Cumhuriyeti'nin hâkim ideolojisi olan solidarizmle ilgilenmeye başlamış ve bu düşünceyi benimsemiştir.

Zekeriya Sertel'in düşünce hayatını anlayabilmek için kilit kavramlardan birisi "Yeni" kelimesidir. Yaşamı boyunca yeniyeye ilgi duymuş ve peşinde gitmiştir. Sosyalizme olan ilgisini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Solidarizme uygun olarak liberalizmin yarattığı sosyal sorunlar karşısında sosyalizme ilgi duymuş, ancak sosyalizmin sorunlarını da eleştirmekten geri durmamıştır. Sosyal sorunlar karşısında sınıf çatışmasını değil dayanışmayı önermiştir. Devletin de yeri geldikçe müdahalesini savunmuştur. Organizmacı bir perspektiften meselelere yaklaşmıştır. O'na göre aile, millet, beşeriyet genişleyen birer halka şeklindedir ve ortak çıkarlara sahiptir. Milliyetçilikle beşeriyetin çıkarlarını uzlaştırmış, milletlerin dayanışmasını beşeriyetin ilerlemesi olarak görmüştür. Laiikliği benimsemiş ancak dine karşı doğrudan bir tutum takınılmasını doğru bulmamıştır.

Zekeriya Sertel'i genel olarak muhalif bir gazeteci olarak nitelendirmek mümkündür. Zaman zaman "söylenilebileceği söylemek" gibi duruma göre bir tavır geliştirmişse de muhalif bir pozisyonda yer almak üzere adeta fırsat kollamış, bu tavrı yaşamı boyunca başına türlü dertler açmıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleştirilen inkılapların destekçisi olmakla birlikte bu inkılapların demokrasiyle taçlandırılması gerektiğini düşünmüştür. ABD'de gördüğü demokratik hayattan özellikle fikir ve ifade hürriyetinden etkilenmiş, bunun Cumhuriyet Türkiye'sinde de gerçekleştirilmesini istemiştir. Demokrasiyi ABD'de görüp yaşadıklarının da etkisiyle Abraham Lincoln'ün "halkın, halk tarafından, halk için idare edilmesi" olarak kabul etmiştir. Atatürk'ü benevolent dictatorship olarak nitelendirmiştir. Anılarında kendisi de İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış, Son Posta gazetesini çıkardığı dönemde hapse girmiş olmasına rağmen bütün bunları o dönemin koşullarının bir sonucu olarak gördüğünü ifade etmiştir:

"Atatürk memleketin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında büyük devrimler yapmıştı. Halifeliği ve padişahlığı yıkmış, yerine bir cumhuriyet meydana getirmişti. Halkın sosyal hayatında ve geleneklerinde birçok esaslı değişiklikler yapmıştı. Birbiri ardından gerçekleştirdiği devrimler o zaman birçok hoşnutsuzluklar yaratmıştı. Halife ve padişaktan yana olanlar ona karşı cephe almışlardı. İttihatçılar ona karşı suikast tertip etmişlerdi. (...) Devrim düşmanlarına karşı az çok sert davranmak gerekir. Atatürk de iç ve dış düşmanlara karşı ihtiyatlı ve tedbirli bulunmak ihtiyacındaydı. Böyle olmakla beraber Hitler ve Mussolini biçiminde bir diktatörlüğe gitmedi. Kişi yönetiminden çok meclis egemenliğine, yani halk egemenliğine önem verdi. Bütün koşullar, onun Doğulu bir diktatör olmasına elverişliydi. Fakat, asker olmasına rağmen, tam anlamıyla diktatörlüğe sapmadı. İngilizlerin "Benevolent dictatorship" diye adlandırdıkları biçimde yumuşak, sevimli ve akıllı bir otorite kurdu. Bu otorite diktatörlükte olduğu gibi korkuya değil, sevgiye dayanıyordu. Ona bu kuvveti veren halkın sevgiyle kendisine bağlı olmasıydı."

Zekeriya Sertel, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kesin bir Müttefik yanlısı, Mihver karşıtıdır. Kendisiyle özdeşleşen Tan gazetesinde bu yönde bir yayın politikası benimsemişlerdir. Müttefiklerin savaşta üstün konuma geçmesinden aldığı cesaretle iktidara yönelik eleştirilerini arttırmış ve Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini savunmuştur. Benimsediği solidarist düşüncenin etkisiyle liberal dünyanın temsilcisi ABD ile sosyalist dünyanın temsilcisi Sovyetler Birliği'nin savaş sırasında kurmuş olduğu ittifakın siyasi, felsefi, ekonomik anlamda savaş sonrasına yansımaları gerektiğini savunmuştur.

Yaşamının son senelerinde ABD ve Sovyetler Birliği'ne ilişkin gözlemlerini kaleme alan Zekeriya Sertel'in yazdıkları onun gençlik yıllarından beri benimsediği solidarist düşünceyle son derece uyumludur. Sertel'e göre, ABD özgürlüklerin son derece geniş olduğu bir ülkedir. Gazetecilerin yazamayacağı, söyleyemeyeceği bir şey olmadığından övgüyle bahsetmiş, bunu kapitalist toplumun bir emniyet supabı olarak nitelendirmiştir. ABD'deki kapitalist sistemin ve bununla ortaya çıkan rekabetçi yapının birtakım sakıncaları olmakla birlikte insanları çalışkan, atılgan ve olmaya zorladığı tespitini yapmıştır. Eleştirilerinin temelinde ise her şeyin öneminin paraya göre belirlenmesi yer almaktadır. İnsanın değeri dahi paraya göre belirlenmektedir. Sağlık ve eğitim dahil her şey ticaret konusudur. Bu da sosyal adaletsizliklerin son derece keskin bir hal almasına yol açmaktadır.

Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Bloku ülkelerinde yaşadığı dönemde muhalif tavrını sürdürmüştür. O dönem TKP

içerisinde yer alan isimlere komünizm ve sosyalizmle ilgili eleştirilerini açıkça ifade etmekten geri durmamıştır. Yurtdışında bulunmuş birçok TKP'li ismin anılarında Zekeriya Sertel'in kendilerinden farklı bir düşünce dünyasına sahip olduğu belirtilmiş, dahası Sertel'in kendilerine zaman zaman çok sert ve açık eleştirilerde bulunduğu anlatılmıştır. Zekeriya Sertel'in Doğu Bloku ülkelerine ilk gittiği sırada yazdığı yazılarda sosyalizm uygulamalarına son derece olumlu yaklaşmışsa da kaldığı süreç uzadıkça ve bu süreçte sorunlarla yüzleştikçe olumlu düşünceleri büyük oranda kaybolmuştur. Büyük ümitlerle "sosyalizmin cennetine" ulaşacaklarını düşünmüş, ancak hayal kırıklığına uğramıştır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerine en temel eleştirisi bu ülkelerde başta söz hürriyeti olmak üzere özgürlüklerin olmayışdır. Sömüren-sömürülen ilişkisi parti ve halk şeklinde oluşmuş, parti bürokrasisi efendi haline gelerek toplum üzerinde müthiş bir baskı oluşturmuştur. Öte yandan Sovyetler Birliği'ni başarılı bulduğu hususlar da vardır. Çarlık Rusya'sından son derece kötü bir miras alınmış olmasına rağmen büyük bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmiş ve dünyanın ikinci büyük devleti olmayı başarmışlardır. Yolu, okulu, hastanesi olmayan bir memlekette her şey yeni baştan yapılmıştır. Bir diğer olumlu gördüğü husus eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin devlet tarafından ücretsiz olarak sağlanmasıdır. Ulaşım, iletişim olanakları ucuzdur. Çalışmak bir hak olarak tanımlanmış, çalışanlara ücretsiz tatil gibi haklar tanınmıştır.

Son tahlilde Zekeriya Sertel'in kapitalist ve sosyalist ülkelere yapmış olduğu eleştirilerden de anlaşıldığı üzere kendisi bir liberal, bir sosyalist veya bir komünistten ziyade bir solidaristtir. Gençlik yıllarında benimsediği bu düşüncenin ağırlık merkezi zaman zaman sosyalizme veya liberalizme kaymakla birlikte ömrünün sonuna kadar solidarizm ekseninde düşünce dünyasını şekillendirmiştir.

Serdar KARA

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmî Belgeler

BCA, 030-11-1, Kutu 1, Gömlek 3, Sıra 2, s. 1.

BCA, 030-10-0-0, Kutu 79, Gömlek 524, Sıra 18, s. 1-2.

BOA, İ. DÜİT, 39/106, 13 Teşrinisani 1332 (26 Kasım 1916).

BOA, BEO, 4441/333068 14 Teşrinisani 1332 (27 Kasım 1916).

İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927), C. 7/1, TBMM Basımevi, Ankara 2020.

Sürelî Yayın Gazete ve Dergiler

Anadolu'da Yenigün, 1921-1922.

Büyük Mecmua, 1919.

Current History, Nisan 1922-Mart 1923.

Resimli Ay, 1924-1930.

Son Posta, 1930-1931.

Tan, 1936-1945.

The New York Times, 26 Kasım 1922.

Vakit, 1920-1923.

Yenigün, 1920.

Yeni Felsefe Mecmuası, 1911-1912.

Telif, Tetkik ve Elektronik Kaynaklar

1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı, Esbabı Mucibeli Hüküm, BDS Yayınları, 2000.

Çocuk Ansiklopedisi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1927.

Hayat Ansiklopedisi, C. 1-10, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1932-1934.

Ziya Gökalp Külliyyatı - II, Limni ve Malta Mektupları, haz. Fevziye Abdullah Tansel, TTK Yayınları, Ankara 1989.

AÇIKGÖZ, Hayk, **Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Anıları**, Belge Yayınları, İstanbul 2006.

BENDERLİ, Gün, **Su Başında Durmuşuz**, Belge Yayınları, İstanbul 2003.

GÜLDÜRMEZ, Sevim, **Sabiha ve Zekeriya Sertel'in Vakit Gazetesinde Yayınlanan Amerika Mektupları Üzerine Tematik Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

KARA, Serdar, **Muhafif Bir Gazeteci Yazar Olarak Zekeriya Sertel**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2021.

KARA, Serdar, "M. Zekeriya (Sertel)'in İkinci Meşrutiyet Dönemi Yazılarında Solidarist/Dayanışmacı Düşüncenin ve Organizmacı Yaklaşımın Etkileri", **Kebikeç**, No. 54-55, 2023, s. 37-62.

Nebizade Ahmed Hamdi- M. Zekeriya, **Hayat ve Şebab**, Rumeli Matbaası, Selanik 1327.

Naci Sadullah, "Diplomalı Yegâne Türk Gazetecisi M. Zekeriya", **Yedigün**, 15 Ağustos 1934, No. 75, C. 3, s. 7-9, 20.

ÖZTEKİN, Hülya, **Tan: Serteller Yönetiminde Muhafif Bir Gazete**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

SERTEL, M. Z., **Sovyetler Birliğinde 45 Gün**, Narodna Prosveta-Devlet Neşriyatevi, Sofya 1954.

SERTEL, M. Z., **Bulgaristanda Gördüklerim**, Narodna Prosveta-Devlet Matbaası, Sofya 1955.

SERTEL, M. Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Yayılcık Matbaası, İstanbul 1968.

SERTEL, Zekeriya, **Olduğu Gibi, Rus Biçimi Sosyalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

SERTEL, Zekeriya, **Amerikan Biçimi Yaşam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

SERTEL, Zekeriya, **Mavi Gözlü Dev, Nazım Hikmet ve Sanatı**, Dünya Kitapları, İstanbul 2005.

SERTEL, Zekeriya, "Nazım Hikmet'in Son Yılları", **Milliyet**, 10 Eylül-8 Ekim 1978, No. 11084-11112.

SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

SERTEL, Yıldız, **Ardımdaki Yıllar**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.

SERTEL, Yıldız, **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?**, Belge Yayınları, İstanbul 2001.

SERTEL, Yıldız, **Babam Gazeteci Zekeriya Sertel, Susmayan Adam**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2002.

ŞEN, Bilal, **Anılar**, Söyleşi: Erden Akbulut, TÜSTAV, İstanbul 2008.

TOPRAK, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", **Toplum ve Bilim**, Bahar 1977, No. 1, s. 92-123.

[UMAY], Doktor Fuad Mehmed, **Amerika'da Türkler ve Gördüklerim**, Vatan Matbaası, 1341 (1925) İstanbul.

UMAY, Mehmet Fuat, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları**, çev. Cahit Kayra, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

VASSAF, Gündüz, **Annem Belkis**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim 2 1922-1971**, haz. Erol Şadi Erdiñç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/zekeriya-sertel-1890-1980/?pdf=6271> adresinden erişilmiştir